

Toespraak gehouden door J.D.W. Eerbeek, hoofdpredikant ministerie Veiligheid & Justitie, op 2 oktober 2009 tijdens het minisymposium van Naaste, van Binnen naar Buiten, De maatschappelijke relevantie van Noodopvang voor ex-gedetineerden, in De Drie Ranken in Apeldoorn

In de gevangenis en dan?

Graag wil ik u hartelijk danken voor uw uitnodiging te spreken op dit bijzondere minisymposium over de noodopvang voor ex-gedetineerden.

“In de gevangenis, en dan?” is het thema van mijn verhaal. Ik zal mijn verhaal in 4 lagen opbouwen. Ik begin in de gevangenis.

1. Wat is detentie en wat voor mensen zitten in detentie?
2. Ervaringen van justitiepastores met gedetineerden over hun toekomst.
3. Projecten voor opvang van ex-gedetineerden.
4. In de vierde plaats “en dan...” de maatschappelijke betekenis van de noodopvang.

1. Wat is detentie?

In mijn werk in het justitiepastoraat ben ik detentie gaan omschrijven als ‘het geschieden van excommunicatie’. Geschieden wil zeggen dat het niet een eenmalig gebeuren is – de deur achter je gesloten....., maar het is iets wat je voortdurend voelt: er niet meer bij te horen. Binnen dat proces van het geschieden van excommunicatie is sprake van een veelsoortige geslotenheid. Ik geef dat op onderdelen kort aan.

1. afgesloten van belangrijke relaties, familie, vrienden
2. Een tweede geslotenheid is de gevangeniscultuur. Dat is een sterke macho-cultuur, waar het recht van de sterkste heerst en het heel moeilijk is je kwetsbare kanten met elkaar te delen.
3. De derde geslotenheid vind ik persoonlijk de meest aangrijpende. Die is dat veel gedetineerden met hun rug naar de toekomst en met hun gezicht naar het verleden staan. Velen zitten niet alleen vast in de gevangenis, maar ook in hun eigen levensverhaal. Er is een complexe problematiek op persoonlijk en maatschappelijk gebied.

Op persoonlijk gebied gaat het onder meer om achterstanden in persoonlijke ontwikkeling, in relationele en sociale vaardigheden en in scholing, onvermogen tot het kunnen voeren van een eigen huishouding, instabiliteit in de dagelijkse levensverrichtingen, verslavingsproblematiek, problematiek met betrekking tot het omgaan met de eigen religieus-culturele achtergrond, motivatie- en zingevingsproblematiek, het ontbreken van duurzame significante contacten, eenzaamheidsproblematiek.

Bij de maatschappelijke voorwaarden gaat het om het ontbreken van werk, het ontbreken van huisvesting, het sociaal milieu, het ontbreken van voldoende steunende contacten, het strafblad, onvoldoende toegankelijkheid van bestaande voorzieningen.’

Als bijzondere problemen zijn nog te noemen: het ontbreken van motivatie en binding met de samenleving.

Vaak is er een concentratie van deze problemen in één persoon. Dan bevindt men zich in een vicieuze cirkel, waaruit men zich op eigen kracht niet kan bevrijden.

Er is in ons land een heel hoog recidivepercentage. Velen keren regelmatig in de gevangenis terug.

Velen in de gevangenis hebben een zwakke persoonlijke identiteit en zwakke relaties met anderen.

Daar komt nog bij wat een gevangenis met mensen doet. Hoe goed een regiem ook is, dat effect is er altijd. De socioloog Goffman noemt dat mortificatie. Mortificatie gebeurt in totaalinstituties, zoals een gevangenis. Een totaalinstituut is een instelling waarvan de primaire doelstelling niet het welbevinden van de bewoners is, maar – zoals bij de gevangenis – de veiligheid van de samenleving.

Mortificatie betekent dat de persoonlijke identiteit van de bewoners onder druk komt te staan. Dit wordt ook wel depersonalisatie genoemd. Zo komt de toch al zwakke persoonlijke identiteit onder druk te staan.

2. Ervaringen van justitiepastores met gedetineerden over hun toekomst.

In de inrichtingen van justitie is de geestelijke verzorging (meer in het bijzonder het justitiepastoraat - RK en Prot) van grote betekenis. 87% zegt behoefte te hebben aan geestelijke verzorging. Dat is een opmerkelijk hoog percentage, zeker als men zich bedenkt dat het hier om mensen gaat die vaak aan alle eindstations van de hulpverlening voorbij zijn en die in niets of niemand meer enig vertrouwen hebben. Ze zijn vaak opgesloten in zichzelf.

Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat er een grote behoefte is te spreken over diepere geloofs- en levensvragen. Een geestelijk verzorger gaat een vertrouwensrelatie met mensen aan. En probeert die diepere geloofs- en levensvragen met hen te delen. Het gaat daarbij om het verwerken van het verleden en een oriëntatie op de toekomst. Wat in het pastoraat hoorbaar wordt als de geslotenheid opengebroken wordt, is dat velen misschien wel diep in zichzelf ergens nog een klein sprankje hoop hebben op een betere toekomst. Tegelijk zien we vaak als ze zich openen dat er heel veel blokkades kunnen zijn om dat ook te realiseren.

Heel diep gaat het erom dat mensen weer (of misschien wel voor het eerst) vertrouwen in zichzelf en in anderen moeten krijgen.

In mijn boek 'Een misdadiger is meer dan zijn delict' heb ik ex-gedetineerden die ik kende uit de gevangenis en uit Exodus geïnterviewd.

Tien jaar na Exodus zei een vrouwelijke bewoonster met wie het nog steeds goed gaat het volgende:

“In mijn Exodustijd zijn vriendschappen ontstaan. Die band is er nog. Als we elkaar tegenkomen weet ik, het zit goed. Je weet van elkaar hoe het daar geweest is. Ik hoor van een aantal mensen dat het echt goed met hen gaat. Ze hebben een gezinnetje en werk. Ik had ook van die driftaanvallen. Bijvoorbeeld als ik papieren moest invullen. Ik kon dat niet, ik voelde me machteloos. Ik was die dingen niet gewend, daar werd ik onzeker van en dat uitte zich in agressie. Nu begrijp ik het, maar toen wist ik dat niet. Nu kan ik zelfs internetbankieren!

Je wilt wel veranderen, geen crimineel meer zijn, mensen niet meer kwetsen, niet grof meer overkomen, maar je weet niet hoe.

In Exodus en daarvoor in de Forensisch Psychiatrische Kliniek in Assen ben ik me heel veel dingen gaan realiseren. Dan pas ga je veranderen. Goed dat je daar ook leert wat je wel en niet moet doen.’

Wat is het allerbelangrijkste dat je hebt geleerd?

‘Van Exodus heb ik meegekregen dat er mensen zijn die je kunt geloven op hun woord. Dat als je een afspraak had met iemand, het dan ook echt gebeurde. Dan heb ik het nog niet over vertrouwen, want daar was ik nog te kwetsbaar voor.’ (Einde citaat)

3. In de gevangenis. En dan.....? Projecten voor opvang van ex-gedetineerden

Voor opvang van ex-gedetineerden zijn allerlei projecten beschikbaar. Ik noem ze globaal: verslavingszorg, reclassering, burgerlijke gemeente in het kader van de WMO en organisaties verbonden met het justitiepastoraat. Ik noem van al deze organisaties exemplarisch Exodus, omdat Naaste daar een samenwerkingsovereenkomst mee heeft en omdat ik Exodus het beste ken. Exodus heeft een breed begeleidingsprogramma ontwikkeld en bestrijkt een brede range: intensieve begeleiding in het begeleidingsprogramma in de Exodushuizen, maatjesprojecten. Band met de kerken / verbinding Kerken met Stip, het OKD project met verbinding ook naar de partner thuis. Bekend van Exodus zijn de vier sleutels: wonen, werken, relaties en zingeving, waarmee antwoord gegeven wordt op bovengenoemde complexe problematiek.

Samenvattend moet worden gesteld dat veel bestaande projecten een hoge drempel hebben voor veel ex-gedetineerden. Er vallen dus nogal wat mensen uit de boot. Bij Exodus heb ik een paar globale cijfers opgevraagd. (gegevens robert:)

Het CAT heeft in kwartaal 2 van dit jaar (april t/m juni) 58% van de aanmeldingen (126 bij CAT) afgewezen. IN het eerste kwartaal was dat 50% en gemiddeld over 2008 was dat 49% (ruim 600 aanmeldingen). De voornaamste reden van afwijzen door CAT is overheersende verslavingsproblematiek, gevolgd door onvoldoende motivatie (van kandidaat bewoner; vaak is enige reden van aanmelden dan huisvesting) en Multi problematiek (combinatie van verslavings- en psychische problematiek).

Na doorverwijzing door CAT naar huizen, wijzen de intakekers ook nog eens 10 tot 20% af (eerste helft van dit jaar). In 2008 was dat het dubbele (27% - 37%).
Ik denk dat door goede voorselectie CAT dat het aantal afwijzingen na intake bij de huizen is gedaald.

Bij de opvang van ex-gedetineerden is dus sprake van een gat en dat brengt mij op het vierde punt.

4. De maatschappelijke relevantie van de noodopvang. Ik noem een aantal punten.

Per jaar zitten er 54.325 mensen in de gevangenis (gegevens 2008).

Het beleid van het kabinet is een sterke beperking van de recidive door meer in te zetten op toekomstperspectieven tijdens de detentie. Dit wordt 'doorzorg' genoemd. Proberen in tact te houden wat goed is en verbeteren wat niet goed is.

Bij dit beleid wil het kabinet samenwerkingspartners betrekken zoals woningcorporaties, werkgevers, gemeenten, en ook kerken en moskeeën kunnen daar een rol in spelen. Dat is het eerste punt van de maatschappelijke relevantie.

Het tweede punt van de maatschappelijke relevantie is dat de noodopvang heel direct verbonden is met laagdrempelige contacten voor gedetineerden en ex-gedetineerden in pastores, vrijwilligers, Naaste. Laagdrempelige contacten die een vertrouwensrelatie hebben, waarop na de detentie verder gebouwd kan worden.

Heel bijzonder van de noodopvang vind ik dat het een uitdrukking is van de kerken, dus geen formele organisatie, maar van de geloofsgemeenschap die heel dicht staat bij de gedetineerden. Het is een opvang die wortelt in de relatie van mens tot mens.

Het derde punt van de maatschappelijke relevantie is dat ingezet wordt op een cruciale overgang, voor perspectief essentieel, namelijk de overgang, van binnen naar buiten. Van essentiële betekenis voor de levensloop van de gedetineerde is of de overgang van binnen naar buiten goed verloopt.

Vaak is dat nog onvoldoende en dan kan het zijn dat iemand 's morgens vroeg met een vuilniszak op straat staat met alle risico's om weer direct in het oude leven terug te vallen. De noodopvang kan hierin denk ik een belangrijke brugfunctie vervullen.

Het vierde punt van maatschappelijke relevantie is dat de noodopvang voorziet in een grote behoefte waar nog heel weinig voor is ontwikkeld. Het is een nog ontbrekende schakel in een breder pakket van voorzieningen. Het is dus een vorm van pionierswerk, dat de betekenis van deze opvang ook zichtbaar kan maken voor andere plaatsen.

Het vijfde punt van de maatschappelijke relevantie is dat dit project een particulier initiatief is en wortelt in de kerk en dat het daar een brede inbedding heeft en de samenleving zelf betreft bij de re-integratie van mensen die de fout in zijn gegaan

Het zesde punt is de ambitie iets te doen voor een kwetsbare groep met weinig geloof in zichzelf en weinig geloof van anderen in hen. Dat geloof van iemand anders in jou kan helpen om weer iets van perspectief te gaan zien. En het leven een nieuwe wending te geven. Een bewoner van Exodus zei eens: 'ze geloven meer in je dan je in jezelf doet'.

Hier is, dames en heren, sprake van een wankel evenwicht. Want het gaat hier om mensen die maatschappelijk vertrouwen hebben geschonden. Er zijn mensen die slachtoffer zijn en er is maatschappelijke schade. Er moet dus ook in de samenleving zelf weer vertrouwen worden opgebouwd om de mensen in hun midden te kunnen ontvangen. Dat kan – heel begrijpelijk – gepaard gaan met angst en vrees. Met andere woorden: het vertrouwen moet worden verdiend. Er mag ook iets worden gevraagd van onze bewoners. Een goed gestructureerde nazorg kan – uit mijn eigen ervaring gesproken – bijdragen aan dit vertrouwen.

Bij alle Exodushuizen moest dit vertrouwen met de omgeving worden opgebouwd. Er moet heel goed worden geïnvesteerd in relaties met de buurt. Overal tot nu toe hebben we gezien dat dit is gelukt. De sleutel daarbij is het maken van heel goede afspraken over en weer over het functioneren van het project.

Dat hier in Apeldoorn een groep is, breed gesteund door het gemeentebestuur, die dit geloof in een nieuw perspectief tot uitdrukking wil brengen, is hoopgevend. Er zit namelijk iets in dat ieder mens nooit wordt opgegeven, maar er altijd bij blijft horen, hoe zijn leven ook gelopen is.